

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

Əhməd Cavadın həyatının və yaradıcılığının ən parlaq və məhsuldar dövrü Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması, inkişafı illərinə təsadüf edir. Həmin dövrdə şair əsasən Gəncədə və Bakıda çalışmış, şeir və publisistik yaradıcılığını davam və inkişaf etdirmişdir. Əhməd Cavad Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə fəaliyyət göstərən, yeni görüşlü ədəbi və mühəmmətlərin yaratdığı, 100-dən artıq ədəbi və şairi öz ətrafında birləşdirən "Yaşıl qələmlər" dərnəyinin üzvü idi. Bu cəmiyyət İstanbuldakı "Türk ocağı"nın Bakıda açılan şöbəsi əsasında yaradılmışdır. Azərbaycanda bütün işlər əsasən "Yaşıl qələmlər" ədəbi cəmiyyəti vasitəsilə həyata keçirilirdi.

Müstəqil milli hökumətin yaranması xalqımızın iradə və mənafeyinə, heç vaxt sönməyən azadlıq arzularına əsaslanırdı və buna görə də ədəbiyyatın əksəriyyəti milli istiqlal, milli suveren dövləti böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşıladı. Tarixi haqq və sənətkar mövqeyi bu gün tam bərpə və təsdiq olunmayan qüdrətli lirik şair Əhməd Cavad idi. Milli müstəqilliyimizi alqışlayan və öz əsərlərində tərənnüm edən Haat, Şaiq, Cabbarlı, Əli Yusif, Umqulsüm, Mürsid, Davud və başqa sənətkarlar arasında "Azad Azərbaycanın milli şairi" adı Əhməd Cavada daha çox yaraşır. Təsədüfi deyil ki, sovet rus işğalı dövründə xidmətkar bolşevik tənqidi məhz onu "müsavatın rəsmi saray şairi" kimi uzun müddət əsaslı şəkildə ittiham etmiş, rəsmi inzibati orqanlardan daha əvvəl görkəmli sənətkara ölüm höküm çaxmışdı.

1919-cu ildə Əhməd Cavadın "Dalğa" adlı ikinci şeir kitabı çap olundu. Müəllifinə böyük şöhrət də gətirdi-ugursuzluqlar dal Kitab haqqında dövrünün nüfuzlu publisistlərindən olan Əhməd Həmdü Qaraağazadə geniş rəy yazaraq "Azərbaycan" qəzetində neşr etdirdi. O, kitab müəllifini "milli bir şair" kimi yüksək qiymətləndirirdi. Əhməd Cavad "Dalğa"ya "Bir-iki söz" adlı giriş yazmışdır. Bu kitabça say hesabına ikinci kitabçadır. "Qoşma"nın qazandığı hüsnü-təccəhün bunu da təb etdirdi. İçərisində yeni parçalar olduğu kimi, pək eskilər də vardır. Quruluşu tarix etibarilə deyildir. Verilən izahatlar yoldaşlardan bir qisminin israr üzərindədir.

"Dalğa" da şairin əsasən müstəqillik ayları ərzində və müstəqillik ərəfəsindəki illərdə yazdığı milli - azadlıq hərəkatı ilə bağlı şeirləri toplanmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrü poeziyasının on bariz nümunəsi kimi tədqiqatçıların üz tutduqları Əhməd Cavadın "Dalğa" kitabı idi.

Toplu "Azərbaycan bayrağına" şeiri başlayır. Şeiri 1919-cu ilin 10 aprelində yazılmışdır. Əhməd Cavadın özü bu şeiri çox sevmiş və milli istiqlal mövzusunda yazdığı şeirlər içərisində fərqləndirmişdir. İngilislərin Bakıya gelişindən sonra birinci dəfə Bakıya gətirdiyim vaxt, 10 aprel 1919-cu ildə Parlament binası üzərində dalğalanan Milli Bayrağa söyləmişdir. İmza : Əhməd Cavad

Əhməd Cavadın yaradıcılığında 1918-1920-ci illər milli özündərkən yüksək mərhələsindədir. Vətənin azadlığı, müstəqilliyi, üçrəngli ay-üldüzlü bayraq, səkkiz güşəli gerbin milli rəmz kimi mənalandırılması, türkçülük ideyalarının təbliği onun ideallarının ifadəsi idi. "Azərbaycan bayrağı" adlı şeirində bu ideya özünün dolğun ifadəsini tapmışdır.

Türküstan yelləri öpüb alını,
Söyləyir dərdini sana, bayrağım.
Üç rəngli əksini Quzğun dənizdən
Əməğan yollasın yara, bayrağım.

"Dalğa" toplusu Azərbaycanın o zamankı ədəbi-mədəni həyatında hadisəyə çevrilmiş, "Azərbaycan" qəzetinin 11 noyabr 1919-cu il tarixli sayında böyük resenziya dərc olunmuşdur. Bu resenziyada Əhməd Cavadın "Dalğa" kitabı deyil, bütövlükdə poetik yaradıcılığı yüksək qiymətləndirilmişdir. "Dalğa" şairi Əhməd Cavad adlı məqaləni "Ə.H" hərfi ilə imzalamış tənqidçi, Azərbaycan Parlamentinin üzvü, Cümhuriyyətin süqutundan sonra Türkiyəyə mühacirət etmiş Əhməd Həmdü Qaraağazadə yazırdı: "...Qoşma Cavid efəndi üçün bir eskizdir, "Dalğa"da onun mütəllibidir."

Əhməd Cavadın bayraq mövzusunda həsr olunmuş bir sıra şeirləri vardır. O, öz şeirlərində dəfələrlə "Bir kərə

olmuş türk əsgərlərinə Bakıda şəhidlər abidəsinin təmələqoyma mərasimində "Qalx" şeirini oxumuşdur.

**Qalx, sarmaşlıq məzar altından,
Gəlmiş ziyarətə, qızlar, gəlinlər.
Ey karvan keçdi qalx, yollar üstündə
Hər gələn yolçuya yol soran əsgər.**

Sovet dövründə isə "Dalğa" hakimi ideologiyanın hökmü ilə tənqidçilərin əlində onun müəllifi əleyhinə ən kəskin silaha çevrildi. 1937-ci ildə Əhməd Cavadın taleyində məlum rol oynadıqdan sonra da "Dalğa" unudulmadı...

Siyasi fəaliyyəti:

Əhməd Cavad hələ müharibədə olduğu dövrdə məhz Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin təklifi ilə Müsavat partiyasına və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamentinə üzv və onun katibi se-

Borçalının və Dağıstanın yerli əhalisi Azərbaycan dövlətinə çoxlu adamın imzaladığı petitsiyalar göndərir, Borçalının və Dağıstanın Azərbaycana birləşdirilməsini tələb edirdilər.

Əhməd Cavadın "Gəncədə istiqlal günü" məqaləsinin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasının ilk ildönümünə həsr olunmuşdur. 1919-cu ilin 28 may günündə Gəncədə keçirilən bayram təntənələri haqqında təəssüratdan ibarətdir. Şairin bu dövrdə bir sıra məqalələri də işıq üzünə çıxmışdır: "Denikin və Gəncə ("Azərbaycan" qəzeti, 4 iyun 1919-cu il)", "Ömər Faiqın başına gələnler (Azərbaycan qəzeti, 3 fevral 1919-cu il)", "Öləkber bəyin mərasimindəni ("Azərbaycan" qəzeti, 11 aprel 1919-cu il)", "Abbaszadə Mirzə Abbasın yubileyi ("Azərbaycan" qəzeti, 2 iyun 1919-cu il)", "Rövşən Əşrəf bəy ("Azərbaycan" qəzeti, 24 oktyabr 1919-cu il)".

görürlərinə görə repressiyaya məruz qaldığı dövrdə qəder artıq 3 dəfə həbs olunmuşdu. Şair ilk dəfə 1923-cü ildə həbs olunub, bir neçə ay həbsdə saxlanılıb. Əhməd Cavad Azərbaycan ali pedaqoji institutunun tarix və filologiya fakültəsində (1922-1927) təhsil almışdır. Quba Xalq Maarif şöbəsinin müdiri (1920-1922), Gəncədə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda türk və rus dilləri kafedrasında müəllim, dosent, kafedra müdiri (1930-1933), Professor (1933), Azərbaycan Dövlət Neşriyyatının tərcümə şöbəsində redaktor (1934), "Azərbaycanfilm" studiyasında sənədli filmlər şöbəsinin müdiri (1935-1936) işləmişdir.

"Göy göl" şeiri

Əhməd Cavadın sovet dövründə yazdığı lirik şeirlərdən biri olan "Göy göl" ən çox müzakirələrə və tənqidi fikirlərə

İstiqlal şairi Əhməd Cavad Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə

Fotodakılar: Soldan. Ön cərgə (oturanlar): 1) Mirzə Əbdülxaliq "Raqi", 2) Əliəğa "Vahid", 3) Əli Hüseyinzadə, 4) Adil "Nəcdət" (Əfəndiyev), 5) Cavad Əhməd, 6) Cabbar Əfəndizadə, 7) Atababa Musaxanlı, Mikayıl Rəfil, 9) Bayraməli "Hambal" (Abbaszadə), 10) Ağahüseyn Rəsulzadə.

Orta cərgə: 1) Mirzə Rəhim "Fəna", 2) Əbdülxaliq "Cənnəti", 3) Səməd "Mənsur", 4) Məşədi "Azər" (İmaməliyev), 5) Mədinə xanım Qiyasbəyli, 6) Həbib Cəbiyev, 7) Mehmet Fuad Köprülüzadə (Türkiyə), Böyükəğa Talıblı, 9) Şəfiqə xanım Əfəndizadə, 10) Nəcəf bəy Vəzirov, 11) Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, 12) Bəkir Çobanzadə, 13) Cəlil Məhəmmədzadə, 14) Ağadadaş "Müniri".

Arxa cərgə: 1) Mirzə Cəlal Yusifzadə, 2) (Mir) bədrəddin "Seydi" (Seyidzadə), 3) Salman "Mümtaz" (Əsgərzadə), 4) Süleyman "Sanı" Axundov, 5) Abdulla "Şaiq" (Talıbzadə), 6) İsmayıl Hikmət (Türkiyə), 7) Hüseyin "Cavid" (Rasizadə), Əli Kərimov, 9) (Ağa) Əli Mirzə Cəlal oğlu Yusifzadə (Əli Yusif), 10) Qulamrza Qasımbəyli, 11) Sami Kamal "Sürəyya" (Türkiyə), 12) Sultanməcid Qənizadə, 13) Əhmədövdat Pepinov, 14) Əlişgəndər Cəfərzadə, 15) Abdulla bəy Əfəndizadə, 16) Yusif (yazıçılar cəmiyyətinin kuryeri), 17) Seyid Hüseyin "Sadıq" (Sadıqzadə).

Azərbaycan yazıçıları. Bakı, 1924

yüksələn bayraq, bir daha enməz" misrasını müxtəlif məqamlarda işləmişdir. "Azərbaycan bayrağına", "Qardaş" (1919 noyabr), "Yarandın", "Al bayrağa" (Bakı, 24 iyul 1919) və sair şeirləri buna misaldır. Şairin "Al bayrağa" adlı şeirində 1919-cu ilin yayında Azərbaycandakı millət və din qardaşlarının köməyinə gəlmiş Osmanlı İmperatorluğu (1299-1922) bayrağından bəhs açılır.

Əhməd Cavadın 1918-1920-ci illər yaradıcılığı əsasən azadlıq mövzusunda, ilk Azərbaycan Cümhuriyyətinin nəliyyətlərinə həsr edilmişdir. Ey əsgər (1918, Bakı), "İngilis" (1918, Bakı), "Bismillah" (1918, Bakı), "Röyasını görmüşdüm" (1919, Haçkənd), "Qalx", "Şəhidlərə" (1919, Gəncə), "Bən kiməm" (1919, Gəncə), "Aşiqin dərdi", "Nədən yarandın", "Gəlmə", "Dağlar", "Mars" (1918, 14 avqust), "Türk ordusuna" (1918, Gəncə) adlı şeirləri məhz həmin dövrün məhsuludur.

Şairin 1918-ci ildə qələmə aldığı şeirlərdən biri də "Bismillah" adlanır. "Bismillah" şeiri 1918-ci ildə, sentyabr ayının 15-də Bakının Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən ruslardan və erməni daşnaq qüvvələrindən, həmçinin ingilis əsgərlərindən tam azad edilməsi münasibəti ilə yazılmışdır. Həmin şeirdə müəllif xilaskar türk ordusunun Azərbaycana gelişini alqışlayır. Şair o zaman Azərbaycan uğrunda döyüşlərdə həlak

çılmışdır. Şairin Milli hökumətin daxili və xarici fəaliyyətində iştirakı üçün 1918-ci ildə ona Gəncə qubernatoru tərəfindən dekabr ayının 22-də xarici pasport da verilməmişdi. O, azad surətdə Qacar Dövlətinə və Osmanlı İmperatorluğuna gedib gələ bilərdi. Bu onun Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmi nümayəndəsi olmasını göstərir.

Əhməd Cavad Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Gürcüstanda, Dağıstanda fəvqəladə və səlahiyyətli nümayəndəsi kimi diplomatik işlər görüb. Əhməd Cavad 1918-1920-ci illərdə, 26-28 yaşlarında Azərbaycan milli istiqlalının təbliğatçısı olub. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə onun yaradıcılığına yüksək qiymət verib: Milli qurtuluş hərəkatının, Azərbaycan ruhunun həssas tellərinə təsir dərəcəsinə ehsas etdirən milli şair Əhməd Cavadın 28 May istiqlal günü münasibətilə hürriyyət pərisinə müraciət etdiyi "Nədən yarandın" parçası son dərəcədə liriktir.

Dağıstan quberniyasının əhalisinin Azərbaycan Türklərindən ibarət olan hissəsi həmişə Azərbaycanla birləşmək meylinə olmuşdur. Onun iqtisadi mənafehi Quba və Bakı şəhəri ilə o dərəcədə bağlıdır ki, Dağıstanı bu siyasi və iqtisadi əlaqələrdən kənarlaşdırmaq təsəvvürə gətirmək qeyri - mümkündür. Əhməd Cavadın və digər Cümhuriyyət memurlarımızın fəaliyyəti nəticəsində

Azərbaycan rımnı

1920-ci il yanvarın 30-da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Nazirlər Şurası Cümhuriyyətin milli himninin hazırlanması haqqında qərar qəbul etdi və bu məqsədlə Xalq Maarif Nazirliyi tərəfindən müsabiqə elan edildi. Ən yaxşı dövlət himni layihəsinə görə 50 min manat mükafat təyin edildi. Müsabiqənin nəticələri mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ikinci ildönümünə qədər elan edilməli idi. Lakin 1920-ci il aprelin 27-də Azərbaycanın Rusiya ordusu tərəfindən işğalı və Xalq Cümhuriyyətinin süqutu Azərbaycan milli himninin qəbul olunmasına imkan vermədi.

1992-ci il mayın 27-də parlament "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni haqqında" qanun qəbul etdi. Qanuna əsasən, 1919-cu ildə bəstəkar Üzeyir Hacıbəyov və şair Əhməd Cavad tərəfindən tərtib edilmiş "Azərbaycan marşı" Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni kimi təsdiq edildi.

Əhməd Cavad Sovet dövründə

1920-ci il aprelin 27-də rus qoşunları Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ərazisinə daxil olub bütün ölkəni işğal etdilər. Əhməd Cavad yazılarına və siyasi

lərə səbəb olan əsərlərdən biri olmuşdur. Səkkiz bənddən ibarət olan şeiri 1925-ci ildə neşr olunmuşdu. Əhməd Cavad "Göy göl" şeirinə görə 5-6 ay həbsdə saxlanılır.

Sənin gözəlliyin gəlməz ki saya,
Qoynunda yer vardır yıldıza aya!
Oldun sən onlara mehriban daya,
Fələk bütəni quralı, Göy göl!

1937-ci ildə həbs olunur. İlk dindirilmə 1937-ci il iyunun 5-də aparılır. Əhməd Cavad rəsmən 12 oktyabr 1937-ci ildə güllələnir. Əslində isə istintaq zamanı ağır işgəncələr verilərək vəhşicəsinə öldürülür. Həyat yoldaşı acar əsilli Şükriyyə xanım Qazaxıstanda ölüm düşərgəsinə salınır. 1955-ci ilin 30 iyununa qədər ölüm düşərgəsində yaşayır. Beş övladı olmuşdu: Aydın, Tukay, Niyazi, Yılmaz və bir qızı Almaz. O birca öz Almaz çox yaşayır. Əhməd Cavadın sağlığında dünyadan köçür. Əhməd Cavad cəmi 45 il yaşamağına baxmayaraq yolun məcahid olan istiqlal şairimiz öz izini əbədi qoymağı bacarmışdır. Hazırda himnimizin sözlərində də əbədi yaşayır. Türkiyə Hərbi Dəniz Qüvvələrinin "Çırpırdı Qara dəniz" hərbi marşında da yaşayır. Onun yaradıcılığı həmişə diqqətli cəlb edir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradıcıları və qurucuları isə heç vaxt unudulmur.